

ЛЮДСЬКИЙ ДОКУМЕНТ ЧИ ДОКУМЕНТ ДОБИ: ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА

Щойно в обласній друкарні побачила світ нова цінна книга "Документ доби. Публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років". У ній вперше збірано, подано та прокоментовано воєнну публіцистику письменника-краянина. Цю працю сумлінно виконав кандидат історичних наук, доцент МЕГУ Андрій Жив'юк, який уже багато років займається дослідженням творчої спадщини Уласа Самчука.

БЕЗ ЦЕНЗУРИ

У новому виданні публіцистика Уласа Самчука вперше подана без цензурного втручання. Цензура? Неймовірно, подумав наївний читач. Адже твори У. Самчука видані масовими накладами, вивчаються у школі, одне слово, обросли всіма необхідними атрибутами літературної класики. А все ж, як нерідко буває, найтемніше місце коло самого ліхтаря. Саме так у тіні двох розпропагованих романів письменника ("Волинь" та "Марія") опинилася решта його творів. І вже найбільш суперечлива та контроверсійна справа з Самчуковою публіцистикою воєнних років. У цій царині досі не дискредитовано давні стереотипи про колаборацію письменника, про негідну роль "волинського Геббельса", яку він начебто виконував у період гітлерівської окупації України. Дарма, що така риторика походить із пріснопам'ятних трудів і днів комуністичної пропаганди. У незалежній Україні, звісно, реабілітували Самчукові "гріхи" коштом видання та поцінування його художніх творів. Проте коли мова заходить про воєнну публіцистику автора "Волині", то дослідники почувають-

ся зазвичай непевно: так чи сяк, доводиться фактично визнати співпрацю письменника з гітлерівською адміністрацією, і вже сам цей факт накладає на його постать зрадницьку тінь. Як же з цим бути? Виправдовувати Самчука коштом історичної правди? Суворо осуджувати в душі нюрнберзького советського прокурора Руденка? Чи, може, спробувати зрозуміти його неоднозначну роль у надто неоднозначних обставинах, які постулювала Друга світова війна на теренах України та Європи?.. Авжеж, ціла заморочка.

Ба більше. Олії до вогню волею-неволею підливали сучасні публікації Самчукової публіцистики. Адже вони у своєрідний спосіб цензурували ці тексти. Певно, що з благих міркувань. Але коли з провідного нарису 1941-1943 років вилучалися окремі фрази чи, тим паче, пасажи, що видавалися редакторам надто драстичними, це ставило під сумнів і вартість усієї статті. Принаймні для сучасного читача, який не надто довіряє інтер-

претаторам і воліє, проте, пізнавати першоджерела. Отож саме цим грішили публікатори, подаючи з купюрами або виправленнями, скажімо, нариси "Шевченко", "Так було - так буде" - і в рівненських виданнях 90-х років, і в недавній версії "Смолоскипа". А це давало підстави підозрювати, що Самчукова публіцистика й справді була пронімецькою і без купюр до неупередженого читання попросту не надається. А чи так воно насправді?

Застосуємо математичний прийом "від супротивного". Беремо найбільш одіозний текст Самчука-публіциста, себто його передовицю "Адольф Гітлер", видрукувану 14 вересня 1941 року в підкупаційній газеті "Волинь", що її редагував письменник. Читаємо та сприймаємо весь текст, за заповітом класика, не мінаючи "ані титли, ніжє тії коми". І - розчаруємося. Бо інкримінувати Самчукові відверте запроданство не випадає. Його слова й оцінки стримані, а іноді й двозначні. Безумовно, маємо до справи з нарисом, який мав відверто пропагандистську мету (до речі, єдиним і винятковим у цьому роді, бо саме таких "заангажованих" матеріалів письменник уникав весь час, і то не без успіху), тож марна справа - виставляти автора білим та пухнастим. А проте й дьогтем усунуць його вимазувати не годиться - принаймні так не маємо чинити, залишаючись чесними з текстами та історією. У передовиці "Адольф Гітлер" поєднується кілька тем: автор коротко оповідає про біографію нацистського вождя, пов'язуючи її з історією післяверсальської Німеччини та відродженням держави в 30-х роках, врешті, дає оцінку часові війни. Автор подає чимало інформації, маловідомої українському читачеві, але при цьому не впадає в

пафос і патетику (інформація - річ нейтральна й корисна в певному сенсі, зокрема в газетному форматі це тяжко заперечити). Процитуймо хоча б найбільш драстичний фрагмент про війну з СРСР: "В цей час ведеться величезна боротьба на довжелезному фронті Сходу Європи. Основним її завданням є знищення й викорінення комунізму та жидівства на Сході... Ця боротьба ведеться з насадженням великих жертв, але вона буде закінчена так само успішно, як і успішно проходили інші бойові завдання армії Адольфа Гітлера. В цій боротьбі йде також про долю і будучність нашого українського народу" (с. 57 рецензованого видання). Є похвала нацистському режиму? Таж безперечно! А чи автор виглядає на засліпленого й фанатичного глашатая нацистів? Аж ніяк. Бо інакше як витлумачити вказівку на "великі жертви" чи, тим паче, свідому постановку української проблеми, якою зовсім не переймалися гітлерівці?

Узагалі, читати такі речі треба зі свідомістю езопової мови, їм притаманної. Адже ж писалося з огляду на цензуру, а при тім автор таки потрапив щось сказати поміж рядків, про щось натякнути чи й просто лишити в тексті багатозначну трикрапку (трикрапка в газетній передовиці - це взагалі пікантна річ, більшовики б такого однозначно не пропустили!). Можна для повноти картини додати умови й обставини написання статті: 1) початковий період війни, коли ще німці не мали певної, узгодженої позиції щодо України, й це підживлювало амбіції націоналістів; 2) Самчук (зрештою, не він один!) перебував у полоні оптимістичних ілюзій, які пізніше розвіялися; 3) згадана стаття була однією з перших і мала на меті, в суті, легітимізувати українську газету "Волинь"

в очах окупанта. І так далі. Одне слово, веду до того, що однозначно засудити "гітлерівського писарку" (означення з арсеналу непримирених советських "борців" з буржуазним націоналізмом, а для них Самчук був попросту сіллю в оці!) - остільки ж проста, оскільки й трафаретна операція, але вона аж ніяк не наблизить нас до розуміння історичної правди.

Отож нарешті маємо нецензуроване й автентичне видання воєнної публіцистики Уласа Самчука. Кому й чому воно прислужиться? Добре було б, коли б таке видання спонукало широку дискусію про Другу світову війну в нашій суспільній думці. Проте такі дебати, хоча й тривають протягом багатьох років, точаться надто вже мляво: так неохоче українське поспільство прощається зі зручними стереотипами советської історичної моделі, в якій діячів штибу Самчука неодмінно демонізувалося з навішуванням усіх можливих негативних налічок. Та й серед фахівців ефект "дослідницької інерції", як слушно окреслює це поняття А. Жив'юк, досить стійкий. Ми й далі звично накладаємо на ситуацію 1941-1943 років сучасну оцінку й матрицю "переможців", нерозважливо спрощуючи те, що зовсім не видавалося однозначним свого часу. Коли ж таки дійдемо до коректного розуміння історії ("а діждемось-таки колись", хочеться заактуалізувати Шевченковий заклик!), то в неодмінній пригоді стануть Самчукові нариси. Саме в тій функції, яку акцентовано в сучасній публікації, - документів доби.

(Публікується зі скороченнями)

Ярослав ПОЛІЩУК,
доктор філологічних наук, професор
Національного університету
"Острозька академія"